

Afganistan'da NATO şemsiyesi altında görev yaparken Türk askerlerinin şehit düşmesi NATO üyeliğini yeniden gündeme getirdi.

Türkiye'de NATO Karşıtlığının Tarihsel ve Siyasal Kökenleri

Historical and Political Origins of Anti-NATOism in Turkey

Doç. Dr. Barış DOSTER

Siyaset Bilimci – Yazar
dosterb@hotmail.com

Abstract

Whether internal politics or foreign politics is mentioned in Turkey, NATO membership is inevitably brought up to the agenda. Severe arguments take place on Turkey's membership to NATO between the ones who argue for this membership and the ones who argue against. The defenders carry the subject till the beginning of the World War II years and then the beginning of Cold War; and they state the membership is not a choice, but an obligation. On the other hand, the ones who are against it underline that this membership is a choice closely related to internal politics, and that it results from anticommunism and anti-Sovietism. It is observed that the most distinct attitude against NATO was adopted by the socialist left in Turkey. The fact that different circles, among which are found certain political actors from nationalist, conservative, Islamist groups, did not object to NATO but criticized them; and that they criticized for the interest of NATO drew the attention. However, those criticisms stemmed either from populism or from reel politics.

Türkiye'nin NATO üyeliği hakkındaki tartışmalar II. Dünya Savaşı yıllarına ve sonrasında Soğuk Savaş'ın ilkyıllarında başlar; savunanlar için üyelik bir tercih değil, zorunluluk olarak görülürken, karşı çıkanlarca iç siyasetle yakın ilintili bir tercih olduğu söylenir.

Giriş

Türkiye'de ister iç siyaset, isterse dış siyaset üzerine konuşulsun, NATO üyeliği kaçınılmaz olarak gündeme gelir. ABD ile olan ilişkiler söz konusu olunca, NATO gündeme gelir. NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında "düşmansız" kalıp, varlığını, meşruiyetini koruması için "yeni bir düşmana" gereksinim duyması söz konusu olunca, NATO üyeliği gündeme gelir. En son Afganistan'da olduğu gibi, Türk askerlerinin NATO şemsiyesi altında görev yaparken şehit düşmesi söz konusu olunca, NATO üyeliği gündeme gelir.

Türkiye'nin NATO üyeliği hakkında, bu üyeliği savunanlar ve karşı çıkanlar arasında keskin tartışmalar yapılır. Savunanlar, işi İkinci Dünya Savaşı yıllarına ve sonrasında Soğuk Savaş'ın başlangıcına kadar götürür, üyeliğin bir tercih değil, zorunluluk olduğunu belirtirler. Sovyet tehdidine ve özellikle Türkiye'ye yönelik Sovyet taleplerine vurgu yaparlar. Karşı çıkanlar ise bu üyeliğin, iç siyasetle yakın ilintili bir tercih olduğunu, antikomünizm ve Sovyet düşmanlığından doğduğunu vurgularlar. Özellikle de Johnson Mektubu'nu, ABD ile yaşanan muhtelif krizleri, Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunu, NATO'daki müttefiklerin terör örgütü PKK'ya verdiği desteği anımsatırlar.

Bu satırların yazarının Türk siyaseti üzerine yaptığı inceleme ve araştırmalar, siyasi aktörlerle yaptığı görüşmeler sonrasında vardığı sonuç, NATO karşıtlığında en belirgin tutumu sosyalist solun aldığı yönündedir. Soğuk Savaş'ın bitmesine, SSCB'nin dağılmasına, Varşova Pakti'nin ta-

rihe karışmasına, Berlin Duvarı'nın yıkılmasına koşut olarak sosyalistler arasında moral çöküntüsü, hatta farklı arayışlar gündeme gelmişse de NATO karşıtlığı hiç eksilmemiştir. Aralarında milliyetçi, muhafazakâr, İslamcı çizgideki kimi politik aktörlerin de bulunduğu farklı kesimlerin NATO'ya karşı çıkmayıp eleştirdikleri, bu eleştirileri de NATO'nun selameti için yaptıkları dikkat çekmiştir. Zaten sürekli ve düzenli olmayan, kararlı ve tutarlı olmaktan uzak olan bu eleştiriler, ya popülizmden ya da reel politikten kaynaklanmıştır. Dış politikaya yönelik amacı da Doğu'nun, Arap dünyasının tepkilerini, sitemlerini, serzenişlerini seslendirmek, ABD ve Batı dünyasına aktarmak olmuştur.

NATO Karşıtlığı ve Sosyalistler

Türk siyasetinde tarihsel ve siyasal olarak NATO karşıtlığının öncüsü, özellikle ve öncelikle sosyalist sol olmuştur. Bu konuda en açık, net, berak tavrı bu kesim almıştır. Ne merkez sağda, ne milliyetçi sağda, ne muhafazakâr-İslamcı sağda, ne de merkez solda bir NATO karşıtlığı yoktur. Tersine NATO'yu ve Türkiye'nin NATO üyeliğini savunan bir bakış açısı vardır. Başından beri Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkan sosyalist sol, bu tutumunu sadece ideolojik ve siyasal düzlemde değil, toplumsal ve kültürel düzlemde de temellendirmiştir. İç siyasetteki tartışmalarda, sağın hemen hemen tüm tonlarından gelen ve sosyalistleri "SSCB yanlısı" olmakla suçlayan iddialara, sataşmalara, yaftalamalara karşı, sosyalist sol da muhaliflerini "NATO ve ABD yandaşı, emperyalizmin işbirlikçisi" olmakla itham etmiştir. Dahası, tüm siyasal çalışmalarında NATO, ABD ve emperyalizm karşıtlığını ısrarla vurgulamıştır.

Türkiye'nin NATO'ya üye oluşu Birleşmiş Milletler'in çağrısıyla katıldığı Kore Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir.

Sosyalist sola göre; NATO üyeliğiyle iyice pekişen ABD bağımlılığı, ülkenin demokratikleşmesini de engellemiştir. Baskıcı ve gerici anlayışlara zemin ve güç kazandırmış, çeteleşmenin önünü açmış, bağımsızlık başta olmak üzere Cumhuriyet Devrimi kazanımlarının büyük ölçüde tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. Dış politikada da Cumhuriyet'in ilanından beri özenle korunmaya çalışılan tarafsızlık ve bağlantısızlık ilkelerinden kopuşun önünü açmıştır. İdeolojik düzlemde ise Türkiye'nin mazlum milletlerin, üçüncü dünyanın lider ülkelerinden biri olmayı reddetmesiyle, pek çok geri kalmış ülkeyi karşısına almasıyla neticelenmiştir. Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkileri bozulmuştur. Üçüncü dünya ve Ortadoğu siyaseti değişmiştir. Arap ülkeleriyle ilişkileri gerginleşmiştir. Ama Batı Avrupa kurumlarıyla hızla

bütünleşme yoluna giren Türkiye'de demokratikleşme hızlanmamış, demokrasi tüm kurum ve kurallarıyla içselleşmemiştir. Siyasi kültür "Sovyet tehdidi" algısına göre şekillenmiştir. Türkiye, kaynaklarını, enerjisini, birikimini, zamanını, ABD başta olmak üzere NATO'nun gereksinimleri için seferber etmiştir. Kendi önceliklerini değil, NATO'nun ve ABD'nin önceliklerini gözetmiştir.

İdeolojik ve siyasal karşıtlığın yanında sosyalist sol, tarihsel düzlemde de NATO üyeliğini, Türkiye'nin ulusal bağımsızlığından, milli egemenliğinden, kuruluş felsefesinden vazgeçmesi olarak yorumlamıştır. Dünyanın ilk antiemperyalist savaşının önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün, tam bağımsızlık ve "Yurtta sulh, cihanda sulh"

İdeolojik ve siyasal karşıtlığın yanında sosyalist sol, tarihsel düzlemde de NATO üyeliğini, Türkiye'nin ulusal bağımsızlığından, milli egemenliğinden, kuruluş felsefesinden vazgeçmesi olarak yorumlamıştır.

ilkelerinden kopuş olarak değerlendirmiştir. NATO'nun güvenlik şemsiyesinden yararlanmak için yapılan fedakârlığa rağmen, Türkiye'yi bölmeye dönük tehdidin ABD başta olmak üzere NATO kaynaklı olduğunu savunmuştur. Ege Denizi'nde ve Kıbrıs'ta Yunanistan'la yaşanan sorunlarda, patrikhanenin ekümenik olma çabalarında, Güneydoğu'daki düşük yoğunluklu çatışmada, sözde soykırım iddialarının arkasında, Irak'ın kuzeyinden Türkiye'ye yönelen terör tehdidinde Türkiye'nin asıl muhatabının ABD ve NATO'daki müttefikleri olduğunu vurgulamıştır.

Sosyalist sol açısından NATO; ABD'nin çıkarları için kurulmuş bir Soğuk Savaş yapılanmasıdır. ABD tarafından yönetilen tamamen emperyalist amaçlı bir örgüttür. 1949'da kurulan pakta, 1950'de iki kez üyelik başvurusu yapan ancak reddedilen Türkiye'nin, 1951'de Yunanistan'la birlikte davet edilmesi, ABD'nin bölgemize yönelik politikalarının gereğidir. Sonuçta Ekim 1951'de NATO'ya üyelik anlaşması imzalanmış ve Şubat 1952'de TBMM onayından geçmiştir. NATO, SSCB'nin ve komünizmin yayılmasını önlemek amacıyla kurulmuştur ve kendisini "tamamen savunma amaçlı bir örgüt" olarak tanımlasa da gerçekte ABD öncülüğünde bir savaş ve işgal aygıtıdır. ABD başta olmak üzere Batılı ileri kapitalist ve emperyalist ülkelerin çıkarları için vardır. 1960'ların başında ABD Savunma Bakanı Robert Mc Namara'nın önerdiği ve 1967'de NATO'nun benimsediği "esnek mukabele" doktrinine göre; ABD'nin kendisi açısından hayati olmayan bir çıkar ya da tehlike söz konusu olmadıkça, düşman tehdidine karşı müdahalede bulunmayacak olması, NATO'nun gerçek niyetini göstermektedir.

NATO karşıtları, ittifakın tarihindeki ilk alan dışı operasyonu 1993 yılında Birleşmiş Milletler'in çağrısı üzerine Bosna- Hersek'te yapmasını, Sırp güçlerine uygulanan uçuş yasağını desteklemek için görev almasını, ABD'nin emperyalist hesaplarıyla açıklarlar. Bu operasyondan sonra NATO'nun Kosova ve Afganistan'da da yine ABD'nin isteğiyle alan dışı operasyonlar yaptığını vurgularlar. NATO'nun, ABD'nin emperyalist amaçlarının bir aracı olduğunu görmek için, ittifakın genişlemek istediği coğrafyaya bakmak yeterlidir. Örneğin, Bulgaristan ve Romanya'nın NATO üyesi olmalarından sonra, ABD'nin Gürcistan ve Ukrayna'yı NATO üyesi yapmak istemesi bunun kanıtıdır. Çünkü Türkiye de bir NATO üyesidir ve bu sayede Karadeniz NATO üyelerinin denetimine geçecektir. ABD de istediği gibi bu denizde gemilerini dolaştırıp, üs elde edebilecektir.

NATO, SSCB Düşmanlığı ve Antikomünizm

Henüz NATO kurulmadan önce ABD, 1947 yılında dönemin ABD Başkanı Harry Truman tarafından ilan edilen Truman Doktrini çerçevesinde, SSCB ve komünizm tehdidine karşı yeni bir politika izleyeceğini ilan etmiştir. ABD'nin bu yeni dış politikasının temelinde SSCB, "öncelikli tehdit" olarak saptanmış ve komünizm tehdidi altındaki ülkelere siyasi desteğin yanında mali ve askeri yardımlar yapılacağı da açıklanmıştır. ABD Türkiye'ye mali ve askeri yardıma başlayınca, Türkiye içinde konuşlanıp, üs sahibi olmaya da başlamıştır. Zamanla Türkiye ABD tarafından adeta kuşatılmıştır. NATO içinde de Türkiye'nin üyeliği konusunda bir danişıklı dövüş, "iyi polis - kötü polis" oyunu oynanmıştır. NATO'nun Avru-

palı üyeleri Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkarken, ABD de Avrupalı üyeleri, güya Türkiye'nin üyeliği konusunda ikna etmeye çabalamıştır. Avrupalı NATO üyeleri, "topyekûn mukabele doktrini" kapsamında, NATO üyesi bir ülkeye yapılacak saldırı, diğer ülkelere de yapılmış sayılacağından ve toptan karşılık göreceğinden, üstelik de SSCB'yle komşu olan bir Türkiye için Sovyetlere karşı çatışma ihtimalinden kaçınmışlardır.

NATO karşıtlarına göre Türkiye, hem NATO'ya yaptığı üyelik çabalarının kabul görmemesinin hem de NATO ekseninde Akdeniz'de bir savunma örgütü kurmaya kimsenin yanaşmamasının verdiği panikle ABD'ye daha çok bağlanmıştır. Bu ülke ile yapılan ikili anlaşmalarla boyunduruk altına girmiştir. ABD'den bir türlü beklediği, hak ettiğine inandığı desteği alamayan Türkiye'nin NATO'ya üye oluşu da Birleşmiş Milletler'in çağrısıyla katıldığı Kore Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Türkiye, 1950'de başlayan Kore Savaşı'na, TBMM onayı bile olmadan, kısa süre sonra asker gönderme kararı almıştır. Bu konuda ABD'nin stratejik müttefiki İngiltere'den bile önce davranmıştır. "Menderes Hükümeti'nin bu tarihi kararının üzerinden çok geçmeden İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda Kore'ye asker göndermişlerdir".¹ Türkiye diğer ülkelerin başvuru yoluyla üye oldukları NATO'ya üye olabilmek için, Ekim 1950'de General Tahsin Yazıcı komutasında 5 bin 90 kişilik bir tugay göndermiş ve 741 şehit vermiştir. Toplam kayıpları itibarıyla Türkiye, Kore'de ABD'den sonra en çok kayıp veren ülkedir.²

O dönemde Türk kamuoyunda Kore Savaşı, ABD dostluğu ve NATO üyeliği yönünde öyle bir hava yaratılmıştır ki Diyanet İşleri Başkanlığı bile durumdan vazife çıkararak bu işe karışmıştır. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, 25 Ağustos 1950 tarihinde düzenlediği basın toplantısında Demokrat Parti Hükümeti'nin Kore'ye asker gönderme kararını desteklediğini açıklamıştır. Sonra da Diyanet İşleri Başkanlığı "Kore Savaşı'na katılmanın cihad olduğu, bu savaşta ölenlerin şehit olacakları" şeklinde açıklama yapmıştır.³ Hükümetin Kore'ye asker yolama kararına karşı çıkan ve öncülüğünü Behice

Boran'ın yaptığı Barışseverler Derneği mahkeme tarafından kapatılmış, yöneticileri 10 ila 15 ay arasında değişen cezalara çarptırılmışlardır.⁴ Bu süreçte Türk halkı komünizm karşıtı propaganda ile oyalanmış, "Türk askerinin Kore'de insanlık değerleri, demokrasi ve özgürlük" adına savaştığı vurgulanmıştır. Yine o günlerde hükümet yanlısı basında, Türk askerinin Kore'ye gittiği günlerde, ABD birliklerinin 38. paraleli geçtiği, savaşın fiilen bittiği, Türk askerine fazla iş düşmeyeceği yönünde haberler yapılmıştır. İktidardaki Demokrat Partililerin deyişiyle Türkiye'nin Kore Savaşı'ndaki "sadık müttefik, diğer müttefiklerden daha müttefik" tutumu sonucunda NATO üyeliğinin kapısı aralanmıştır. Demokrat Parti'li bakanlardan Samet Ağaoğlu'nun "Kore'de bir avuç kan verdik ama büyük devletler arasına katıldık" şeklindeki sözleri, iktidarın ruh halini yansıması açısından önemlidir.

Demokrat Parti, henüz muhalefette olduğu 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesinde, Türkiye'nin NATO dışı bırakılmasını da tepkiyle karşılamıştır. Bu konuda hükümeti eleştirmiştir. DP, kendi ideolojik özü açısından da NATO dışında kalmayı, endişeyle karşılamıştır. Buna rağmen, Türkiye paktın dışında bırakılınca Türk Dışişleri Bakanı Washington'da verdiği bir demeçle yeni kuruluşta kendisine nasıl bir yer aradığını şu sözlerle belirtmiştir: "Türkiye resmen Atlantik Paktı üyesi olmamakla beraber kendini Atlantik Paktı memleketlerinin siyasetine manen sıkı sıkıya bağlı adanmaktadır ve ABD ile olan maddi ve manevi bağları Kuzey Atlantik Camiası'nın bir üyesi derecesinde sıklıdır".⁵

O dönemde Türkiye'nin, silahlı kuvvetlerinin tamamını NATO'nun emrine vermesi de çok eleştirilmiştir. NATO karşıtları, bu şekilde Türkiye'nin kendi ordusu hakkındaki tüm bilgileri NATO üzerinden üye ülkelerin öğrenmesinin yolunu açtığını, kendi ordusunu NATO amaçları dışında kullanması söz konusu olduğunda, NATO ve ABD ile sıkıntı yaşayacağını öngöremeyerek büyük bir hata yaptığını belirtmişlerdir. Nitekim Kıbrıs'taki anlaşmazlık konusunda ABD ve NATO ile ihtilaf yaşayan Türkiye çareyi, 1975'te Ege Ordusu adında dördüncü bir ordu kurmak-

1975'de ambargoya misilleme olarak ABD üslerini kapatma kararı alınmış ancak İncirlik NATO Üssü sayıldığından kapatılmamıştır.

ta ve bu orduyu NATO'nun emrine vermemekte bulmuştur. Bu nedenle Kıbrıs Barış Harekâtı, 1964 tarihli Johnson Mektubu'ndan sonra, Türk kamuoyunda NATO'nun ve ABD ile ilişkilerin sorgulanmasına neden olan ikinci büyük olay olmuştur. Türkiye'nin, anlaşmalardan doğan haklı ve meşru müdahalesi sonrasında, "müdahale sırasında ABD silahlarını kullandığı gerekçesiyle", 1975 yılı Şubat ayında ABD'nin silah ambargosuyla karşılaşması, Türk halkında büyük bir öfke yaratmıştır. NATO'da Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı'na bağlı olan Türkiye, 25 Temmuz 1975 tarihinde ambargoya misilleme olarak topraklarındaki ABD üslerini kapatma kararı almıştır. Ancak en büyük üs olan İncirlik Üssü, NATO

Üssü sayıldığından bu kararın dışında tutularak kapatılmamıştır. 1978 yılında silah ambargosu koşullu olarak kalkınca, ABD üsleri de yeniden açılmıştır.

NATO karşıtlarına göre Türkiye, ittifak üyesi olarak sadece askeri ve siyasi açıdan ABD yönüne girmekle kalmamış, ekonomik açıdan da bağımsızlığını hızla yitirmiştir. ABD, Marshall Yardımı ile iktisadi düzlemde Türkiye'yi hızla kuşatmıştır. Ülkenin gerçeklerine ve gereksinimlerine uygun bir sanayileşme politikası yönündeki iddiasını azaltmıştır. NATO üyeliği nedeniyle savunma sanayisinde hem üretimden kopup, hem tembelleşen Türkiye, silah konusunda ABD'ye

tümüyle bağımlı hale gelmiştir. Türkiye'nin savunma sanayisi konusunda gerçeği görüp uyanmasını da Kıbrıs Barış Harekâtı sağlamıştır. Emperyalizmin Türkiye'yi ikili anlaşmalarla teslim aldığını vurgulayan "İkili Anlaşmaların İçyüzü" adlı çalışmasında Haydar Tunçkanat, konuya şu sözlerle dikkat çekmiştir: "Başlangıçta değişik adlar altında yapılan ikili anlaşmaların sayıları az olduğundan bağımsızlığımızı kısıtlamaları ve yabancıların içişlerimize karışmaları da o ölçüde az hissedilmiştir. Fakat zamanla anlaşmaların sayıları ve getirdikleri ağır şartlar arttıkça, bozulan iktisadi durumun da etkisiyle Türkiye, yardım perdesi arkasındaki yabancıların dolarına, buğdayına, silahına, yedek parçasına, kredisine, teknik elemanına ve aklına muhtaç bir duruma gelerek, siyasi, iktisadi, adli, askeri ve kültürel bağımsızlığını bir hayli yitirmiştir".⁶

Mesele, Tunçkanat'ın yazdığı gibidir. Örneğin, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında idam edilen Demokrat Partili Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun 1953 yılında, Türkiye'nin NATO nezdindeki daimi temsilcisi olarak görev yaptığı dönemde gazeteci Çetin Altan'a söyledikleri dikkat çekicidir: "Bir devlet sırrı vereceğim sana. Ne yaz ne de kimseye söyle. TSK'nın yüzde 95'ini NATO'ya bağladım. Bütçedeki büyük bir ağırlıktan kurtulduk böylece. Ne meclisin ne de İsmet Paşa'nın bundan haberi yok"⁷ ABD kendi üslerini, "NATO üssü" adı altında Türkiye'de kurarken, Başbakan Demirel'in, kendisine sorulan bir soruya "Türkiye'de üs yok tesis vardır" şeklinde yanıt vermesi, üsleri meşrulaştırma çabasından başka bir şey değildir. Kıbrıs'taki Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) silah beklerken, TMT liderlerinden olan İsmail Tansu'ya⁸ dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı olan ve sonradan cumhurbaşkanlığına seçilen Fahri Korutürk'ün verdiği cevap, oldukça çarpıcıdır: "Donanmamızın tüm gemileri NATO emrindedir. En küçük gemilere varınca kadar hepsinin her an nerede olduğu NATO Başkomutanlığı'nca izlenmektedir. Herhangi bir gemimiz görev yeri dışına çıktığı takdirde hemen anlarlar ve araştırmaya kalkarlar. Bu da silah sevkiyatı faaliyetlerinin açığa çıkmasına neden olabilir. Bu sebeple silah sevkiyatı günlerinde bir gemi tahsis etmemiz mümkün olmayacaktır".⁹

NATO ve ABD üzerine çok sayıda çalışması olan Prof. Dr. Türkkaya Ataöv'e göre; "NATO dar anlamda bir askeri bağlaşma değildir; kapitalist toplum düzenini sürdürmek ve savunmak amacını gütmektedir. Kapitalizmin, hammadde kaynakları, pazarları ve yatırım alanları gittikçe daralmakta olduğundan, bu alanları "yardımlar", heyetler, "uzmanlar", üsler ve ittifaklarla korumak istemesi kaçınılmazdır. Bu yüzden, gelişmemiş ülkelerin kalkınmasına ve ulusal kurtuluş savaşlarına karşı duran Amerika'nın öncülüğü ve tekelindeki NATO sorunu temelde ekonomik ve siyasi bir sorundur. Türk egemen sınıfları ve onların hükümetleri de, işte bundan ötürü, Sovyetler Birliği'nin muhtemel bir askeri saldırısını önlemek için değil, toplum içinde ayrıcalıklı durumlarını yitirmemek ve iktidarlarını sürdürmek için NATO'ya girmiştir. Amerika ile ikili anlaşmalar TBMM onayından geçmeden yürürlüğe konmuş olmasına, yurdumuzda NATO dışı askeri üsler bulunmasına ve NATO'nun kendi ana yurt savunmamıza uygun bir ittifak olmamasına karşın, NATO'da kalmakta ısrar edenler vardır. Onların "Avrupa" ya da "Batı uygarlığı"na bağlanma biçiminde savundukları tutumlarıyla asıl kastettikleri Batı'nın kapitalist sömürme düzenidir. Türk egemen sınıfları kendi sınıfsal kaderlerini, dolayısıyla Türkiye'nin kaderini kapitalist dünyadan bir türlü koparmak istememekte, bir takım ayarlama formülleriyle NATO'nun varlığını ve ülkemizdeki denetimini sürdürmek istemektedirler. Amerikan tekel ve sömürü gerçeğini gizlemek için düşünülen "ayarlama formülleri" aslında, güvenliğimizi tehlikede tutmanın bir yoludur".¹⁰

Nitekim Nelson A. Rockefeller'in, ABD Başkanı Eisenhower'e yazdığı mektup, ABD'nin NATO'ya bakışını yansıtmaya açısından önemlidir: "Biz askeri paktlarımızı kurmayı ve sağlamlaştırmayı hedef alan tedbirlere devam etmeliyiz. Büyük ölçüde politik ve askeri nüfuz garantileyecek genişlikte bir ekonomik yayılma planını, Asya, Afrika ve diğer az gelişmiş bölgelerde uygulamak zorundayız. Yardımda, birinci gruba bizimle dost olan ve bize uzun süreli askeri paktlarla bağlanmış olan ülkeler girer. Bu ülkelere yapılacak yardımlar ve açılacak krediler öncelikle askeri ni-

Demokrat Parti, henüz muhalefette olduğu 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesinde, Türkiye'nin NATO dışı bırakılmasını da tepkiyle karşılamıştır. Bu konuda hükümeti eleştirmiştir. DP, kendi ideolojik özü açısından da NATO dışında kalmayı, endişeyle karşılamıştır.

telikte olmalıdır. Oltaya yakalanmış balığın yeme ihtiyacı yoktur. Bu noktada Dışişleri Bakanlığı ile aynı fikirdeyim. Genişletilmiş iktisadi yardım, örneğin Türkiye'ye, bazı hallerde düşünülenin tersi sonuçlar verebilir. Yani bağımsızlık eğilimini artırıp, mevcut askeri paktları zayıflatabilir. Bu tip ülkelere, Türkiye gibi, doğrudan doğruya iktisadi yardım da yapılabilir, ama bu bize uygun ve bağlı hükümetleri iktidarda tutacak ve bize düşman muhalifleri zararsız bırakacak biçim ve miktarda olmalıdır”¹¹

NATO Karşıtlığında Sola Karşı Sağ

NATO muhaliflerine göre; 1961'de kurulan ve 1965 genel seçimlerinde meclise giren Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ve TİP'li milletvekilleri dışında TBMM'de hiç kimse, Türkiye'deki üslere ülkenin cumhurbaşkanının, başbakanının ve genelkurmay başkanının girememesini sorgulamamış ve sorun etmemiştir. Türkiye'deki sosyalist sol, Türkiye'nin henüz NATO üyesi olmadığı 1946 yılında, 1944'de ABD'de görevi başında ölen ve bu ülkeye gömülen Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi'nin naaşını getiren Missouri zırhlısının İstanbul'a gelişini, Türkiye'nin Batıcı yöneliminin önemli delillerinden biri olarak görmüştür. İstanbul'da ABD'li denizciler gelecekler diye genelevlerin boyanmasını, kapılarına İngilizce “Hoş geldin denizci” yazılmasını, bu denizciler için hatıra pulları bastırılmasını, “Rus salatasının” adının “Amerikan salatası” olarak değiştirilmesini, eğlence yerlerinde “I love you America” şarkısının çalınmasını kıyasıya eleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın deyişleriyle “Türkiye'nin küçük Amerika olması”, ülkeyi küçük düşürdüğünü vurgulamıştır.

Merkez sağda, milliyetçi sağda, muhafazakâr - İslamcı sağda ise NATO karşıtlığı değil, NATO savunusu söz konusudur. Bunun olmasının birkaç nedeni vardır. Öncelikle NATO, savunma ve güvenlik açısından, Türkiye'yi savunan bir ittifak olarak görülmüştür. İdeolojik düzlemde de SSCB ve komünizm karşıtlığı ortak paydasında NATO ile buluşmuş, ittifak yapılmıştır. Sağdaki siyasal partilerin ve onlara yakın örgütlerin yanı sıra, Komünizmle Mücadele Derneği, Milli Türk Talebe Birliği, Aydınlar Ocağı gibi sağ siyasetin önemli kuruluşları da komünizm ve SSCB karşıtlığı nedeniyle NATO ittifakını desteklemişlerdir.

Keza merkez sol ve sosyal demokrat siyasette de NATO'ya karşı bir tutum görülmemiştir. Bu kesimde NATO, sağ siyasetteki kadar açıktan olmasa da sahiplenilip, savunulmuştur. NATO'ya siyasal, ideolojik, örgütsel bir muhalefeti olmayan CHP içinde NATO karşıtı birkaç isim vardır sadece. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün de NATO üyeliğine karşı çıkmadığı, ancak “Esir olmayalım” diye eklediği bilinir. CHP'nin NATO'ya ilişkin tavrına örnek olarak, CHP'de etkili görevler üstlenmiş, bir dönem genel başkanlık yapmış, TBMM başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı döneminde Süleyman Demirel'in danışmanlığı gibi önemli görevlerde bulunmuş önde gelen bir sosyal demokrat siyasetçi olan Hikmet Çetin gösterilebilir. Çetin, NATO'nun Afganistan'daki sivil temsilcisi olarak görev yapmıştır. Afganistan'ın ABD ve NATO'daki müttefiklerince işgal altında tutulduğu bir dönemde Hikmet Çetin'in bu görevi üstlenmesi, merkez sol içinde en küçük bir itirazla dahi karşılaşmamıştır.

NATO Karşıtlığı ve 60'lı Yıllar

NATO'ya karşı siyasal ve ideolojik muhalefete koşut olarak 1960'lı yıllar, dünya konjonktürünün de etkisiyle, önemli çıkışların yapıldığı dönemdir. Türkiye'de 1950'lerle birlikte başlayan ABD ve NATO karşıtı tutum, 50'li yılların sonunda yoğunlaşmış, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ve 1961 anayasasının getirdiği özgürlük ortamı ve sol örgütlerin siyasetteki etkinliğiyle birlikte ivme kazanmış, 1964 tarihli Johnson Mektubu ile de doruğa çıkmıştır. Bu dönemde tarihe "68 Kuşağı" olarak geçen gençlerin Türkiye'de ve dünyada hedef aldıkları ülkelerin başında ABD, kurumların başında da NATO vardır. Türkiye'de de 68 Kuşağı, NATO karşıtlığının, Türkiye'nin NATO üyesi olmasından önce başladığının bilincinde olmuştur. Siyasi tarihe "Barışseverler Derneği Davası" olarak geçen davanın sanıklarının, Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıktıkları için ağır bedel ödediklerini hiç unutmamış, Adnan Cemgil ve Behice Boran gibi sosyalist aydınlara hep sahip çıkmıştır. Yine 68 Kuşağı, 1951'de Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyelerine dönük yapılan "1951 Tevkifatının" önemli gerekçelerinden birinin de, NATO'ya muhalefet olduğunu vurgulamıştır. 1950-60 arasındaki Demokrat Parti iktidarında, Cezayir'de işgalci olan Fransa'ya Türkiye'nin destek olması, Cezayir'in bağımsızlığına karşı oy kullanması ve Bağlantısızlar Hareketi'nin düzenlediği Bandung Konferansı'na adeta ABD'nin sözcüsü olarak katılması 60'lı yıllarda çok eleştirilmiştir. DP iktidarının bu tutumu, NATO üyeliğinin doğal bir sonucu olarak görülmüştür.

Ancak sosyalist soldaki ve gençlikteki açık NATO karşıtlığına rağmen, 27 Mayıs askeri müdahalesi, her ne kadar genç subayların, siyasette sol Kemalist çizgiyi egemen kılmak için gerçekleştirdikleri bir eylem olsa da, köklü bir NATO eleştirisine gitmemiştir. Tersine, müdahalenin hemen sonrasında yapılan açıklamada Türkiye'nin NATO'ya ve CENTO'ya bağlı olduğu vurgulanmıştır. Nitekim ABD, 27 Mayıs iktidarını 30 Mayıs 1960 günü tanımış, bu durum öteki ülkelerin kararları üzerinde de etkili olmuştur. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 30 Haziran 1960 tarihinde

Türkiye'deki Milli Birlik Komitesi yönetimine ilişkin yaptığı değerlendirmede de ABD yönetiminin Menderes döneminden farklı bir durumla, daha doğrusu farklı insanlarla, daha çetin, ulusal çıkarlar konusunda daha duyarlı insanlarla karşı karşıya olduğu belirtilmiş ve şöyle denilmiştir: "Mevcut rejim, Menderes kadar hararetli Batı yanlısı değildir. Milli Birlik Komitesi'nin 38 üyesinin de ABD'deki askeri okula gitmiş olmasına rağmen, ABD'li yetkililer yeni rejimle yakın ilişkiler kurmada başarılı olamamışlardır. Bunun sonucunda haber kaynaklarımız Menderes dönemindeki kadar iyi değildir".¹²

NATO karşıtlığı konusunda son derece açık bir tutum alan ve sosyalist- Kemalist siyasetin önemli kuramcularından olan Doğan Avcıoğlu, "Devrim" dergisinde yazdığı (sayı: 33, 2 Haziran 1970) "NATO Tartışmaları: Türkiye'nin İşgaline NATO Seyirci Kalabilir" başlıklı makalesinde, Türk askerinin bu tutumunu şöyle yorumlamıştır: "Amerika'nın başlıca tehdit silahı, askeri ve iktisadi yardımların azaltılması ya da kesilmesidir. Esasen NATO şampiyonluğu yapan Türk askeri yetkilileri dahi, NATO'nun Türkiye'yi ne ölçüde koruyacağını iyi bilmektedirler. NATO'culukları daha çok 'Amerikan askeri yardımı olmazsa ne yaparız?' noktasında düğümlenmektedir".¹³ Nitekim gelişmeler, Avcıoğlu'nu haklı çıkarmıştır. 27 Mayıs'ı yapan askerlerin NATO'yu sevmekten ziyade, NATO'dan çekindikleri hemen görülmüştür. Kısa süren iktidarlarında, Türkiye'nin ABD'ye olan bağımlılığının boyutunu anlamışlardır. Siyasi tarihe "Eminsular Vakası" (Emekli Edilen Subaylar) olarak geçen ve çok sayıda askeri personelin ordudan tasfiyesiyle sonuçlanan işlem sonrasında ABD de ordudan uzaklaştırılan subaylara verilecek tazminatların ödenebilmesi için Türkiye'ye 15 milyon dolar yardım yapmıştır. ABD'nin amacının, iktidardaki askerlerle iyi geçinip Türk siyasetinde yeniden hakimiyet kurmak olduğu söylenebilir. Ancak yine de 27 Mayıs sonrasında Türkiye Kore'den asker çekmiş, Türk askeri varlığını temsili düzeye indirmiştir. Ayrıca, 1960'lardan itibaren Soğuk Savaş içinde "detant" dönemi diye bilinen yumuşama sürecinin de etkisiyle Türkiye, SSCB ile ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaya başlamıştır.

Sağdaki siyasal partilerin ve Komünizmle Mücadele Derneği, Milli Türk Talebe Birliği, Aydınlar Ocağı gibi sağ siyasetin önemli kuruluşları da komünizm ve SSCB karşıtlığı nedeniyle NATO ittifakını desteklemişlerdir.

1961 Anayasasının demokrasinin, özgürlüklerin, siyasal katılımın ve örgütlü emeğin önünü açması, gençlerin siyasallaşmasını hızlandırmıştır. Bu durum, NATO karşıtlığının da ivme kazanmasına yol açmıştır. 60'lı yıllarda NATO karşıtlığında TİP ve onun genel başkanı Mehmet Ali Aybar'ın özel bir önemi vardır. Aybar sık sık bu konuya dikkat çekmiş, Kuvay-i Milliye geleneğine ve Atatürk'e sahip çıkmış, gerçek milliyetçilerin sosyalistler olduğunu söylemiş, NATO'ya ve ABD'ye açıktan tavr almıştır. Tüm yazı ve konuşmalarında bu tutumunu ortaya koymuştur. Örneğin, 15 Temmuz 1967 tarihinde partisinin Genel Yönetim Kurulu toplantısında NATO, CENTO ve SEATO'yu ABD'nin emrinde "savaş örgütleri" olarak tanımlamış ve şöyle demiştir: "Amerikan savaş bütçesi 60 milyar dolar civarındadır. Amerikan emperyalizminin emrindeki bu muazzam tahakküm, sömürü ve savaş makinasına 20 yıldır Türkiye de dahildir. Yirmi yıldır Türkiye, Amerikan emperyalizminin nüfuz bölgesindedir. Türkiye'de Amerikan askeri üsleri vardır. Askeri heyetler vardır. CIA oyunları vardır. Ve silahlı kuvvetlerimizin büyük kısmı NATO vasıtasıyla Pentagon'a bağlıdır".¹⁴

Türkiye'de NATO karşıtlığının kökleşmesinde, Doğan Avcıoğlu'nun ve 1961 yılı Aralık ayında yayın hayatına başlayan "Yön" dergisinin özel bir yeri vardır. Yön Bildirisi ve Yön Dergisi, NATO'nun emperyalist amaçları konusunda çok açık bir tutum almıştır. "Yön açısından NATO, Amerikan askeri egemenliğini örten bir şaldır. NATO kuvvetlerinin entegrasyonu, milli kuvvetlerin Amerika'nın emrine verilmesinin aracıdır. Bu, büyük devletlerle küçüklerin birleşmesinin

kaçınılmaz sonucudur. Tehlike, yalnız Türkiye gibi ufak ülkeler için değil, Fransa ve Batı Almanya gibi orta büyüklükteki ülkeler için de mevcuttur. Yine Yön'e göre, NATO Türkiye'yi ABD'nin ileri karakolu durumuna getirmektedir".¹⁵ Yön'cüler, antiemperyalizm, tam bağımsızlık, milli dış politika ve üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkiler konusunda Kemalist geleneğe sıkı sıkıya bağlıdır.¹⁶

Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran'ın yanı sıra Sadun Aren, Mihri Belli, Rasih Nuri İleri ve Hikmet Kıvılcımlı gibi sosyalist solun öne çıkan aydınlarının da NATO karşıtlığının gelişmesinde önemli katkıları vardır. Zaten farklı grup, hizip ve akımlardan gelen sosyalistlerin hemfikir oldukları konular arasında NATO karşıtlığı başta gelmiştir. 1960'ların sonunda çıkan "Ant", "Devrim", "Türk Solu", "Sosyal Adalet" gibi dergilerin, "Aydınlık Sosyalist Dergi" ve "Aydınlık" gazetesinin, 1975'te yayın hayatına başlayan "Politika" gazetesinin NATO karşıtı siyasi bilincin kitleselleşmesinde önemli katkıları olmuştur. 68 gençliğinin ABD'nin Vietnam'daki işgaline yönelik tavrı da NATO karşıtlığını beslemiştir.

1967 ve 1968 yıllarında NATO, ABD ve 6. Filo karşıtı eylemler aralıksız sürmüştür. O dönemde Amerikalı denizcileri dövüp denize atan solcu gençlere saldıran, hatta işi Dolmabahçe'de demirli ABD gemilerini kıble alıp namaz kılmaya kadar vardırıran gençler arasında, sonraki yıllarda sağ siyasette öne çıkan, milletvekilliği ve bakanlık yapan pek çok isim de vardır. 1969 yılında ise tarihe "Kanlı Pazar" olarak geçen olayda, sol görüşlü öğrencilerin ABD'nin ünlü 6. Filosuna karşı yaptığı eylemin, Komünizmle Mücadele

Derneği'nin uyarılarıyla milliyetçi, muhafazakâr, mukaddesatçı gençler tarafından basılması, sosyalistlerin Türk sağının ABD ve NATO'yla ilişkilerini bir kez daha teşhir etmesini sağlamıştır. Bu durumu, olayların tarafı ve tanığı olan sosyalist gençler bizzat anlatmışlardır.¹⁷

68 Kuşağı'nın solcu gençleri, 4 Nisan 1969 tarihinde "Bağımsızlık Haftası" kapsamında Dev-Genç tarafından "NATO'ya Hayır Mitingi" düzenlendiğini, dönemin önemli bir kitle örgütü olan Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) bu eylemlere destek verdiğini söylemişlerdir. TİP'e yakın sendikacılar tarafından 1967'de kurulan DİSK'in de etkisiyle emekçilerin, üniversiteli gençlere ve aydınlara NATO karşıtı eylemlerinde destek verdiğini, "NATO'ya Hayır" afişlerinde işçilerin de yer aldığını, bu konunun DİSK kongrelerindeki ana temalardan biri olduğunu belirtmişlerdir. TİP'in, DİSK'in, Dev-Genç'in NATO karşıtı eylemlerinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, ODTÜ,

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi gibi okulların öğrencileri aktif olarak görev almışlardır. Kısaca FKF olarak bilinen Fikir Kulüpleri Federasyonu ve bu yapının içinden çıkan Dev-Genç'in NATO karşıtı eylemlerinde de ideolojik, siyasal ve örgütsel düzeyde son derece açık bir emperyalizm karşıtlığı vardır.¹⁸

Sonuç

Türkiye'de NATO ve ABD karşıtlığının ideolojik, tarihsel, siyasal temelleri vardır. Emperyalizm karşıtlığıyla özdeşleyen bu siyasal tutumun kökleri, Kurtuluş Savaşı'na uzanır. Bu siyasal tutumun sahipleri de farklı tonlarıyla birlikte sosyalist sol ve Doğan Avcıoğlu başta olmak üzere sol Kemalist çizgideki aydınlardır. Bu siyasi çizgiler, örgütsel düzeyde de NATO karşıtlığını ete kemiğe büründürmüşlerdir. Onların dışında NATO'ya karşı kararlı ve tutarlı bir muhalefet öne çıkmamıştır.

DİPNOTLAR

- 1 Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2001, s: 23.
- 2 Kore'deki şehitlerimizin sayısı konusunda verilen bilgiler çelişkilidir. Kore Savaşı konusunda çok sayıda kaynak olmakla birlikte, şehitler konusunda 721, 724, 727, 810, 918, 937 gibi farklı rakamlar söz konusudur.
- 3 Mim Kemal Öke, **Unutulan Savaşın Kronolojisi Kore, 1950- 1953**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s: 71.
- 4 Tevşık Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950- 1995**, İmge Yayınları, Ankara, 1996, s: 34.
- 5 Ali Halil, **NATO ve Türkiye**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s: 119.
- 6 Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İyüzü**, Ekim Yayınları, Ankara, 1970, s: 18.
- 7 Çetin Altan, "Bir NATO Ordusu Kendiliğinden 3 Darbe Yapabilir mi?", **Sabah**, 15. 09. 2000.
- 8 İsmail Tansu TMT'nin kuruluşunu ve Kıbrıs'taki çalışmalarını **Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu**, (Doğan Kitap, İstanbul, 2001) adıyla kitaplaştırmıştır.
- 9 Erol Bilbilik'in aktarımı, "TSK NATO Emrinde, Jandarma Değil", **Aydınlık**, 23. 11. 2008.
- 10 Türkkaya Ataöv, **Amerika, NATO ve Türkiye**, İleri Yayınları, İstanbul, 2006, s: 199- 200.
- 11 M. Emin Değer, **Oltadaki Balık Türkiye**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1993, s: 17.
- 12 Cüneyt Akalın, **Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999, s: 161- 162.
- 13 Doğan Avcıoğlu, **Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm**, İleri Yayınları, İstanbul, 2006, s: 739.
- 14 Mehmet Ali Aybar'ın bu konuşması "NATO, Amerika'nın Emrindedir" başlığıyla yayınlanmıştır, **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s: 579.
- 15 Hikmet Özdemir, **Yön Hareketi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s: 192.
- 16 Gökhan Atılğan, **Yön- Devrim Hareketi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s: 117- 118.
- 17 68'liler Birliği Vakfı Yönetim Kurulu toplantısında vakıf başkanı Sönmez Targan, vakıf yönetim ve danışma kurulu üyeleri Gökalp Eren, Mehmet Atay, Cüneyt Akalın, Arslan Kılıç, Mehmet Ulusoy, Haşmet Atahan, Merdan Aslan, Namı Kemal Boya, Ünal Erdoğan.
- 18 Ali Yıldırım, **FKF, Dev- Genç Tarihi**, Doruk Yayınları, İstanbul, 2008, s: 180- 181.